

Наталія Давидова, к.ю.н.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

The article is devoted to the problem of legal status of Institution of higher education as legal entity. Founding is the most wide spread organizational forms of institution of higher education. Typical features of founding are 1) non-entrepreneurial legal entity, 2) acts according to by-law 3) no membership, 4) fully or partially financed by the owner, 5) legal entity does not have ownership but operational control or economic management. University's main purpose is to provide educational service but this does not deny possibility to perform business activity. Legal status of Institution of higher education is dual: on one hand it fulfills social function of teaching and on the other hand it can do business.

У сфері освітнього права найбільшим попитом користуються такі цивільно-правові конструкції, як юридична особа, підприємницька діяльність, речові права (право власності, право оперативного управління, право господарського відання), договір, цивільно-правова відповідальність. Деякі з цих конструкцій нормативно закріплені на рівні окремих цивільно-правових актів, інші подані на теоретичному рівні.

Про проблеми правового статусу юридичної особи писали С. С. Алексєєв, Д. В. Боброва, В. І. Борисова, С. М. Братусь, О. М. Вінник, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, Н. С. Кузнєцова, І. М. Кучеренко, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Я. М. Шевченко. Цивільно-правовому статусу навчального закладу присвятили свої праці такі юристи, як В. В. Астахов, Р. Г. Валєєв, В. В. Кваніна, О. В. Кудряшов, Л. Г. Максимец, Є. О. Суханов.

На нормативно-правовому рівні закріплено, що навчальні заклади всіх рівнів мають статус юридичної особи: дошкільний НЗ (ст. 13 ЗУ “Про дошкільну освіту”), позашкільний НЗ (ст. 13 ЗУ “Про позашкільну освіту”), загальноосвітній НЗ (ст. 10 ЗУ “Про загальну середню освіту”), професійно-технічний НЗ (ст. 21 ЗУ “Про професійно-технічну освіту”), вищий НЗ (ст. 1 ЗУ “Про вищу освіту”).

Закріпивши за ВНЗ статус юридичної особи, законодавець визначив організаційно-структурну, майнову й функціональну єдність ВНЗ, межі його правосуб'єктності, форми й порядок створення, реорганізації й припинення діяльності, а також цілу низку інших цивільно-правових питань, що визначають у загальній сукупності статус ВНЗ як юридичної особи.

Перш ніж перейти до аналізу правового статусу ВНЗ, пропонуємо проаналізувати співвідношення понять “правове становище”

і “правовий статус”. Л. Г. Максимец, не розкриваючи ці поняття, повністю їх ототожнює¹. Деякі автори розрізняють правовий статус та правове становище юридичної особи. Наприклад, С. С. Алексеев вважає, що правовий статус у соціалістичному суспільстві характеризується в першу чергу загальнорегулятивними правовідносинами. До нього включаються: а) правосуб’єктність та б) конституційні права та обов’язки, що визначають зміст правосуб’єктності².

Коли йдеться про правовий статус особи, то мається на увазі те, що вона має правосуб’єктність і певне коло основних прав, які визначають її правове становище в суспільстві чи в даній сфері суспільного життя³. Із цього можна зробити висновок, що автор до поняття “правовий статус” включає правосуб’єктність та правове становище, але вже в іншій науковій праці С. С. Алексеева правовий статус та правове становище ототожнюються: “Правове становище громадян у соціалістичному суспільстві характеризується правовим статусом, що відзначається широтою прав та свобод, їх реальністю, матеріальною забезпеченістю і високим рівнем державного захисту”⁴.

Деякі підручники впроваджують ще одне поняття – “правове становище юридичної особи”⁵. Таке різноманіття термінів можна пояснити різними перекладами з латинської та російської на українську. “Статус” у перекладі з латинської означає «стан, позиція, становище, цивільний стан»⁶.

До правового статусу приватного ВНЗ, виходячи з адміністративно-правової характеристики, включені цілі й завдання; права, обов’язки і гарантії їх реалізації; юридична відповідальність; організаційно-правова форма; наявність державної акредитації; вид навчального закладу⁷. До правового становища суб’єкта (юридичної особи) належать такі інститути: порядок створення, установчі документи,

¹ Максимец, Л.Г. (2001). *Образовательное учреждение как субъект гражданского права*: автореф. ... к.ю.н. Москва, 28–29.

² Алексеев, С.С. (2010). *Собрание сочинений*. В 10 т. *Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций*. Москва: Статут, 275.

³ Алексеев, С.С. (2010). *Собрание сочинений*. В 10 т. *Том 8: Учебники и учебные пособия*. Москва: Статут, 148.

⁴ Алексеев, С.С. (1981). *Общая теория права: В 2-х т, Т. 2*. Москва: «Юридическая литература», 150.

⁵ Погрібний, О.О. (ред.) (2007). *Аграрне право України*: підручник. Київ: Істина, Галянтич, М.К., Грудницька, С.М., Міхатуліна, О.М. та ін. (2005). *Господарське право України*: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП.

⁶ Дворецкий, И.Х. (1976). *Латино-русский словарь. Около 50000 слов*. Изд. 2-е, перераб и доп. Москва, “Русский язык”, 952.

⁷ Рекрут, О.А. (2004). *Административно-правовой статус негосударственных высших учебных заведений в России*: автореф. ... к.ю.н., Саратов, 13.

структура органів, права та обов'язки (у речових, зобов'язальних відносинах), відповідальність¹. Наведений огляд точок зору на поняття “правовий статус” свідчить про відсутність, як і по більшості інших правових категорій, єдиного підходу. Ми розуміємо під правовим статусом визначену чинним законодавством систему прав та обов'язків суб'єкта.

Основним елементом системи вищої освіти є ВНЗ, визначення якого дає ЗУ “Про вищу освіту”. Згідно зі ст. 1 старого ЗУ “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року² *вищий навчальний заклад* – освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність. На підставі цього визначення можна виокремити такі ознаки ВНЗ як юридичної особи: 1) організаційна форма – *заклад*; 2) заснований та діє відповідно до законодавства про освіту; 3) реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти; 4) забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку; 5) здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Наведене визначення викликає декілька зауважень, зокрема стосовно першої та третьої ознаки. Почнемо з третьої ознаки. ВНЗ не обмежуються реалізацією тільки освітніх програм вищої освіти. Вони здійснюють підготовку кадрів за програмами післядипломної професійної освіти й перепідготовки кадрів. Крім того, останнім часом окремі ВНЗ стали навчальними комплексами, що включають у себе освітні структури різних рівнів освіти, наприклад Київський національний університет імені Тараса Шевченка реалізує програму безперервної освіти й включає в межах однієї юридичної особи структури, що надають загальну середню, вищу й післядипломну освіту. До складу цього університету входить Український фізико-математичний ліцей (що надає загальну середню освіту) та Інститут післядипломної освіти (що надає післядипломну освіту).

Стосовно зауваження по першому пункту визначення ВНЗ у старому законі слід констатувати застосування дивної юридичної техніки

¹ Кванина, В.В. (2005). *Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере высшего профессионального образования*: монографія. Москва: Готика, 73.

² Закон про вищу освіту 2002 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 20, 134.

в наведеному визначенні: законодавець визначає ВНЗ через поняття “освітній заклад”, отже, розкриває дефініцію одного поняття через інше. Наказ Міністерства статистики “Про Методичні рекомендації щодо класифікації інституційних секторів економіки України” від 25 липня 1994 року № 172 визначає *заклад* як підприємство або частину підприємства, яке самостійно зайняте одним або переважно одним видом діяльності в одному місці розташування (географічному районі) та для якого можуть бути одержані достовірні дані по прибутку. Не можна погодитися з тезою про те, що ВНЗ є підприємством. Із позицій ЦК, який поділяє юридичні особи за формою створення на товариства, установи та інші форми (ч. 1 ст. 83 ЦК), можна констатувати, що ВНЗ найчастіше є установою (особливо якщо йдеться про державні та комунальні заклади). Саме так закріплено в новому ЗУ “Про вищу освіту” від 1 липня 2014 року¹, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 якого вищий навчальний заклад – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Установа – організація, в якій для постійного служіння певній цілі засновником (засновниками) призначається майно та визначаються ті органи, які експлуатуватимуть це майно відповідно до його призначення. У формі установ найчастіше діють різні благодійні фонди, навчальні заклади, бібліотеки, музеї, лікарні, неприбуткові організації тощо. Як зазначав І. О. Покровський, створення установ з метою лікування, просвітництва, управління було відомо ще римському праву (Stiftungen, fondations). Зазначені цілі можуть виходити далеко за межі індивідуального життя, проте служіння цим цілям складає заповітні прагнення людини. Через це природним є бажання відокремити служіння цим цілям від конкретного фізичного суб’єкта, надати такому служінню характеру міцності та тривалості. Це досягається створенням установи: для постійного служіння зазначеній меті призначається майно і визначаються органи, що будуть експлуатувати його відповідно до призначення². Установа є

¹ Закон про вищу освіту 2014 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 63, 1728.

² Покровський, І.А. (2001). *Основные проблемы гражданского права*. Изд. 3-е стереотип. Москва: “Статут”, 146.

ефективною формою реалізації державою своїх функцій, перш за все в соціальній сфері.

Юридична конструкція установи дає підстави розглядати її з позиції теорії фікції юридичної особи, під кутом зору однієї з її різновидів – теорії “цільового безсуб’єктного майна”¹. Автором теорії “цільового майна” виступає А. Ф. Брінц, згідно з якою права та обов’язки можуть як належати конкретній людині (суб’єктові), так і служити певній меті (об’єкту). У другому разі суб’єкт права взагалі не вимагається, оскільки його роль виконує відособлене з цією метою майно. При цьому слід пам’ятати, що дана теорія появилася для обґрунтування юридичної особи – суб’єкта підприємницької діяльності, а тому саме поняття “установа” є багатозначним: може мати загальне та спеціальне значення.

У першому разі “установа” є родовою характеристикою в класифікаційному поділі всіх організаційно-правових форм юридичних осіб на корпорації та установи, хоч критерії такої класифікації не завжди збігаються. Зокрема, Є. О. Суханов, розглядаючи традиційний для європейського континентального права поділ юридичних осіб на корпорації та установи, говорить, що корпорації становлять собою добровільне об’єднання фізичних та (чи) юридичних осіб, яке організовано на засадах членства його учасників (акціонерні та інші товариства та спілки, кооперативи). Установи – організації, що створюються однією або кількома особами та не мають членства (суворо фіксованої участі), наприклад благодійні та інші фонди². Автор вважає, що ознакою, яка відрізняє корпорацію та установу, є наявність чи відсутність членства. Іншого погляду на критерій класифікації додержується В. В. Зайцева, яка зазначає, що під установою треба розуміти юридичну особу, яку заснувала одна особа, на відміну від організацій, що мають декілька засновників³. Автор вважає кількість засновників тією ознакою, що відрізняє установу від інших організацій. Правова доктрина та сучасна законодавча практика визнають можливість створення комерційної організації одним засновником, що до певної міри зближує і призводить до змішування понять «корпорація» та «установа». Про це прямо зазначає М. І. Кулагін: поява компаній однієї особи, стосовно яких було б аб-

¹ Цит за: *Гражданское право: в 2 т. Том 1: учебник* (2002). 2-е изд, перераб и доп. Москва: Издательство БЕК, 173.

² *Гражданское право: в 2 т. Том 1: учебник* (2002). 2-е изд, перераб и доп. Москва: Издательство БЕК, 180-181.

³ *Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник* (1993). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. отношения.

сурдно говорити про корпоративний устрій, наближує корпорацію та установу як різновиди юридичних осіб¹.

У спеціальному розумінні поняття “установа” використовується для видової класифікації юридичних осіб і означає конкретну організаційно-правову форму некомерційної організації. Ідентифікація мети є засобом відмежування комерційної організації та установи. Заснування комерційної організації одним власником має за мету відокремлення підприємницького ризику (юридична особа несе самостійну відповідальність, відмінну від відповідальності її засновника), тобто має економічну мету. При заснуванні установи відособлення майна відбувається не в економічних цілях, а з метою виконання соціальних функцій держави.

Створення юридичної особи, що не має за мету участі в економіці, викликало певні сумніви в її “генетичній повноцінності”². Цивільно-правова конструкція установи, що має відмінності від класичної конструкції юридичної особи, розглядалася як порок. На початку ХХ століття установи не користувалися симпатією законодавця. У цю епоху, що пройнята загальним прагненням вивільнити майно від будь-якої пов’язаності, установи, що прирікали майно до будь-якої мети назавжди, що віддавали їх в певну “мертву руку” (*main morte, Tote Hand*), повинні були природно викликати сумніви. Створюючи установу, засновник немовби диктує свою волю всім наступним поколінням, обмежуючи свободу їхньої діяльності³.

У післяреволюційний період розвитку юридична конструкція “установа” виявилася корисною для соціально-політичних умов, що склалися, держава ефективно могла реалізувати функцію централізованого управління, побудувати жорстку ієрархію влади за схемою: уряд – міністерство освіти (чи інший профільний орган влади) – підприємство, установа, організація. Таким чином, цивільно-правова сутність освітнього закладу затьмарювалася адміністративно-правовим статусом.

У радянський період багато уваги приділялося ідеології, питання сутності домінувало над проблемою правової природи. С. М. Братусь, звертаючись до прав установ у буржуазному суспільстві, дійшов висновку, що “подібно до того, як за державною установою

¹ Кулагин, М.И. (2004). *Избранные труды по акционерному и торговому праву*. 2-е изд., испр. Москва: Статут, 46.

² Максимец, Л.Г. (2001). *Образовательное учреждение как субъект гражданского права*: дис. ... к.ю.н. Москва, 29.

³ Покровский, И.А. (2001). *Основные проблемы гражданского права*. Изд. 3-е стереотип. Москва: «Статут», 151-152.

стоїть правлячий клас, що організований у державу, а не ті чи інші громадяни, що обслуговуються установою, за приватною установою стоять не конкретні користувачі, а буржуазне суспільство в цілому»¹. Якщо екстраполувати цей підхід на сучасні політико-економічні умови, то можна побачити, що за будь-якою установою стоїть держава чи інші публічно-правові утворення, які діють в інтересах суспільства, задовольняючи соціальні потреби.

Чудову алегорію для державної установи запропонував М. І. Кулагін, який назвав її “юридичним мутантом”², за допомогою якого держава виконує соціальну функцію. Така установа є “державою-фасадом”³, що виступає посередником між державою та фізичною особою, який споживає освітню послугу.

Юридичний ідеалізм, що традиційно визначає цивільне право як сукупність норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників, не завжди відповідає реальному стану речей. Не можна оспорити економічну залежність установи від її засновника (найчастіше держави), що призводить до нерівності в цивільно-правовому статусі установ та корпорацій. Ще в 70-х роках було помічено, що “необхідність рахуватися з реальними взаємовідносинами в економіці примушує цивільне право регулювати відносини юридично (а не лише фактично нерівних суб’єктів права)”⁴. Юридична особа, створена у формі установи для виконання культурних, освітніх, наукових, благодійних функцій, тобто позбавлених економічного змісту, має лише деякі ознаки юридичної особи, а отже, є “відносною”, або “усіченою юридичною особою”⁵. Держава, заснувавши установу, залишає її під своїм повним контролем.

Для установи як організаційно-правової форми юридичної особи характерними є такі ознаки: 1) є непідприємницькою юридичною особою; 2) установчим документом є статут; 3) належить до

¹ Братусь, С.Н. (1947). *Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица)*. Москва: Юридич изд-во Министерства юстиции СССР, 57.

² Кулагин, М.И. (2004). *Избранные труды по акционерному и торговому праву*. 2-е изд., испр. Москва: Статут, 22

³ Максимец, Л.Г. (2001). *Образовательное учреждение как субъект гражданского права: дис. ... к.ю.н.* Москва, 32.

⁴ Кулагин, М.И. (2004). *Избранные труды по акционерному и торговому праву*. 2-е изд., испр. Москва: Статут, 22.

⁵ Кулагин, М.И. (2004). *Избранные труды по акционерному и торговому праву*. 2-е изд., испр. Москва: Статут, 46.

організацій, не заснованих на членстві; 4) повністю або частково фінансується власником (засновником); 5) належить до групи організацій, на майно якої засновник має право власності, а сама установа має право оперативного управління або господарського відання на майно, що надано засновником, або на майно, що отримано в результаті освітньо-наукової діяльності. Пропонуємо розглянути окремо кожну з наведених ознак та їх закріплення в чинному законодавстві.

1. У деяких країнах СНД поширений поділ юридичних осіб на комерційні та некомерційні. Комерційними називаються організації, головною метою діяльності яких є одержання прибутку. Такими юридичними особами є господарські товариства, виробничі кооперативи, підприємства незалежно від форм власності. До некомерційних юридичних осіб належать такі, які не мають за мету одержання прибутку і створюються для інших цілей. Такими некомерційними юридичними особами визнаються організації, споживчі кооперативи, фонди та ін. Український ЦК провів поділ на підприємницькі та непідприємницькі не всіх юридичних осіб, а лише товариств. Тлумачення положень ч. 1 ст. 86 ЦК дає можливість віднести установи до непідприємницьких юридичних осіб.

2. Установа діє на підставі статуту або положення, а іноді – загального (типового чи примірного) положення про установу даного виду. Існують численні підзаконні нормативно-правові акти, що затверджують положення та примірні статuti про різні типи навчальних закладів. Наприклад, Постанова КМ України «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» від 27 серпня 2010 року № 778; Наказ МОН України «Про затвердження Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу» від 29 квітня 2002 року № 284; Постанова КМ України «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад» від 12 березня 2003 року № 305; Наказ МОН України «Про затвердження Примірного статуту дошкільного навчального закладу» від 24 квітня 2003 року № 257; Постанова КМ України «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад» від 6 травня 2001 року № 433; Постанова КМ України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» від 5 вересня 1996 року № 1074; Наказ МОН України «Про затвердження Примірного статуту вищого навчального закладу» від 5 лютого 2003 року № 60. Засновник визначає завдання та мету установи, оскільки установа як некомерційна організація завжди має обмежену, цільову правоздатність.

Власник-засновник призначає керівника установи як одноособового виконавчого органу. У деяких видах установ можуть створюватися колегіальні виконавчі органи (наприклад, вчена рада ВНЗ).

3. Установа належить до організацій, не заснованих на членстві на відміну від товариств, що створюються шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві.

4. Установа повністю або частково фінансується власником (засновником) за кошторисом, у якому суворо фіксуються статті витрат і розмір сум, що виділяє власник. Зазвичай виключно державне казначейство займається обслуговуванням рахунків установ. Новий ЗУ “Про вищу освіту” розширив майнові можливості ВНЗ і дозволив розміщувати власні надходження в територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів або в банківських установах (п. 5 ч. 2 ст. 36).

Той факт, що установа фінансується власником, позбавляє установу права створювати інші юридичні особи, оскільки це означало б незаконне розпорядження майном власника. Винятки складають доходи, отримані від дозволеної їй підприємницької діяльності. Вищий навчальний заклад може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу та/або забезпечують виконання його статутних завдань (ч. 3 ст. 27 ЗУ “Про вищу освіту”).

5. Установа належить до групи організацій, на майно якої засновник має право власності, а сама установа має право оперативного управління або господарського відання на майно, що надано засновником, або на майно, що отримано в результаті освітньо-наукової діяльності. Власник передає державним та комунальним ВНЗ майно на праві господарського відання, яким вони мають право володіти й користуватися: будинки, спорудження, майнові комплекси, обладнання, інше необхідне майно споживчого, соціального, культурного й іншого призначення, а також закріплені на праві постійного користування земельні ділянки. Інститути права оперативного управління та господарського відання є пережитками, від яких треба поступово відмовлятися.

Правовий статус державних та комунальних ВНЗ характеризується подвійним характером. Вони можуть діалектично поєднувати ознаки некомерційної установи та комерційного підприємства. З *одного боку*, такі заклади виробляють суспільне благо – безкоштовну освіту, доступну на рівних засадах для всіх громадян України.

Державний та комунальний ВНЗ виступає в ролі центру освіти, науки й культури суспільства, що задовольняє потреби й виконує державні замовлення на підготовку фахівців і виконання фундаментальних наукових досліджень, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття фізичними особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. Основною метою ВНЗ є надання освітніх послуг та проведення наукової, інноваційної діяльності. Проте, з *іншого боку*, вже традиційною для вітчизняного обороту стала недостатність фінансування державою чи територіальною громадою більшості державних/комунальних ВНЗ, що стимулює їх до пошуку інших джерел поповнення власного бюджету. Такі ВНЗ мають власні надходження, отримані від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою вищого навчального закладу. Такі надходження зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків (ч. 2 ст. 70 ЗУ “Про вищу освіту”). Дедалі більшої популярності набуває позабюджетна діяльність державного та комунального ВНЗ, яка відбувається на конкурентних засадах за законами ринкової економіки, має іншу мотивацію, регулюється тими самими правовими нормами, що й діяльність суб’єктів підприємництва, вимагає інших – економічних – методів управління, контролю й оцінки ефективності. Вона породжує майно, що має особливий правовий режим, який відрізняється від правового режиму іншого майна державного та комунального ВНЗ. Для регулювання позабюджетного підприємництва вже створено відповідну нормативну базу, зокрема ВНЗ у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право засновувати навчальні заклади і наукові установи; підприємства для провадження інноваційної та/або виробничої діяльності (п.п. 11 та 12 ч. 3 ст. 70 ЗУ “Про вищу освіту”). Вищий навчальний заклад може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності вищого навчального закладу та/або забезпечують виконання його статутних завдань (ч. 3 ст. 27 ЗУ “Про вищу освіту”). Іншими словами, державні та комунальні ВНЗ є суб’єктами ринкової економіки, здійснюють діяльність, що дає доход, прибуток від якої та придбане

за її рахунок майно надходять у його самостійне розпорядження й ураховуються на окремому балансі.

Аналіз сучасного правового регулювання дає підстави говорити про дуалістичну, двоїсту правову природу установи, яка обумовлена її додатковим статусом підприємця. Існує дві протилежні позиції стосовно того, чи може ВНЗ займатися підприємницькою діяльністю. Першу позицію сформулював В. В. Астахов: державний та комунальний ВНЗ, з одного боку, є представником нетоварного сектора економіки – некомерційною установою, а з іншого – товарного, діяльність якого, по суті, повністю можна віднести до підприємницької¹. Існує протилежна точка зору, згідно з якою освітня установа створюється для вирішення соціальних (освітніх), а не комерційних завдань, і тому належить до некомерційних організацій, його основна – освітня – діяльність, у тому числі така, що здійснюється на оплатних (договірних) началах, не може розглядатись як підприємницька².

Хоч розширення прав державного/комунального ВНЗ до ведення господарської діяльності розмиває межі між різними видами юридичних осіб, слід визнати виправданим можливість часткового самофінансування установ і право займатися підприємницькою діяльністю як додатковою в умовах дефіциту бюджетного фінансування. Ми вважаємо, що за сучасних соціально-економічних умов логічним є надання ВНЗ усіх форм власності, права займатися фінансово-господарською діяльністю, якщо вона супроводжує основну освітню діяльність. Платну освітню діяльність необхідно кваліфікувати як вид підприємницької діяльності ВНЗ, незалежно від форми власності. Згідно із ст. 86 ЦК установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. У даній статті ЦК передбачено спеціальну правоздатність непідприємницьких товариств та установ. Норма про обмежену правоздатність є винятком із загального правила ст. 91 ЦК, яке передбачає універсальну або загальну правоздатність юридичної особи приватного права.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що ВНЗ як учасник правовідносин має цивільно-правовий статус юридичної особи. Установа є рекомендованою законом організаційно-правовою

¹ Астахов, В.А., Астахова, К.В. (мол.), Войно-Данчишина, О.Л. та ін. (2011). *Освітнє право: конспект лекцій*. Харків: Вид-во НУА, 92-93.

² Суханов, Е.А. (2002). О правовом статусе образовательных учреждений. *Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ*, 11.

формою ВНЗ, що створюються для виконання насамперед науково-освітніх, навчально-виховних, культурних і подібних цілей. Проте вони в разі необхідності беруть участь у майновому обороті для матеріального забезпечення своєї основної некомерційної мети, тобто мають подвійний правовий статус.

Література:

1. Алексеев, С.С. (1981). *Общая теория права: В 2-х т, Т. 2*. Москва: «Юридическая литература».
2. Алексеев, С.С. (2010). *Собрание сочинений. В 10 т. Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций*. Москва: Статут.
3. Алексеев, С.С. (2010). *Собрание сочинений. В 10 т. Том 8: Учебники и учебные пособия*. Москва: Статут.
4. Астахов, В.А., Астахова, К.В. (мол.), Войно-Данчишина, О.Л. та ін. (2011). *Освітнє право: конспект лекцій*. Харків: Вид-во НУА.
5. Братусь, С.Н. (1947). *Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица)*. Москва: Юридич изд-во Министерства юстиции СССР.
6. Галянтич, М.К., Грудницька, С.М., Міхатуліна, О.М. та ін. (2005). *Господарське право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: МАУП.
7. *Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник* (1993). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Международ. отношения.
8. *Гражданское право: в 2 т. Том 1: учебник* (2002). 2-е изд, перераб и доп. Москва: Издательство БЕК.
9. Дворецкий, И.Х. (1976). *Латино-русский словарь. Около 50000 слов*. Изд. 2-е, перераб и доп. Москва, “Русский язык”.
10. *Закон про вищу освіту 2002* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 20, 134.
11. *Закон про вищу освіту 2014* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 63, 1728.
12. Кванина, В.В. (2005). *Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере высшего профессионального образования: монография*. Москва: Готика.
13. Кулагин, М.И. (2004). *Избранные труды по акционерному и торговому праву*. 2-е изд., испр. Москва: Статут.
14. Максимец, Л.Г. (2001). *Образовательное учреждение как субъект гражданского права: автореф. ... к.ю.н.* Москва.
15. Погрібний, О.О. (ред.) (2007). *Аграрне право України: підручник*. Київ: Істина.
16. Покровский, И.А. (2001). *Основные проблемы гражданского права*. Изд. 3-е стереотип. Москва: “Статут”.
17. Рекрут, О.А. (2004). *Административно-правовой статус негосударственных высших учебных заведений в России: автореф. ... к.ю.н., Саратов*.
18. Суханов, Е.А. (2002). *О правовом статусе образовательных учреждений*. *Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ*, 11.